

درس ۳

موقعیت جغرافیایی ایران

در این درس موقعیت کشورمون ایران رو هم از لحاظ ریاضی و هم از لحاظ نسبی، می‌فونیم. موقعیت نسبی کشورمون از جهات زیاری اهمیت داره که باهاشون آشنا می‌شیم. به سری هم به مرزهای کشورمون می‌زنیم و رابع به دستاوردها و امکاناتی که براهون فراهم می‌کنه، مطالعه می‌کنیم.

مقدمه

موقعیت جغرافیایی هر کشور از دو نظر قابل مطالعه است: ۱- موقعیت ریاضی (این ریاضی فقط توی منطق الطیر نیست!) ۲- موقعیت نسبی.

تعریف

موقعیت جغرافیایی

محل قرارگیری هر پدیده در سطح کره زمین.

۱) موقعیت ریاضی یا مطلق

همه پدیده‌ها یا مکان‌ها موقعیت ریاضی دارند که این موقعیت فقط متعلق به آن پدیده یا مکان است.

مثال: مدرسه و کلاس رو در نظر بگیریم، این که کلاس شما چند ردیف داره یا چند ستون و این که شما تو کلاس رو ردیف و ستون کلاس نشسته (قطعاً ته کلاس) موقعیت ریاضی شما تو کلاس هستش. وقتی شما می‌گیرید، سه ستون دو، موقعیت مطلق (ریاضی) خودتون در کلاس رو گفتید و معلم راحت پیداتون میکنه!

تعریف

موقعیت ریاضی یا مطلق

محل دقیق هر پدیده یا مکان، با توجه به طول و عرض جغرافیایی، موقعیت مطلق یا ریاضی آن محل نامیده می‌شود.

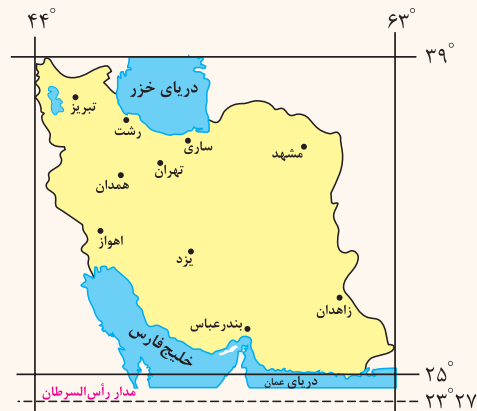
نکته:

طول جغرافیایی ← با استفاده از نصف‌النهار مبدأ اندازه‌گیری می‌شود.

عرض جغرافیایی ← با استفاده از خط استوا اندازه‌گیری می‌شود.

موقعیت مطلق ایران

نقشه زیر رو نگاه کنید:

نقشه موقعیت جغرافیایی ایران

۲) موقعیت نسبی

همه پدیده‌ها موقعیت نسبی دارند. منظور از موقعیت نسبی هر کشور، محل قرارگیری آن نسبت به سایر کشورها، دریاها، تنگه‌ها، کانال‌ها، منابع اقتصادی و ... است.

مثال: بازم مدرسه و کلاس رو در نظر بگیریم (گیر داریم دیگه)، محل نشستن شما تو کلاس نسبت به بقیه پریده‌ها، موقعیت فاضی رو براتون ایثار می‌کنه که با بقیه هم‌کلاسی‌های شما متفاوت. محل نشستن شما نسبت به میز معلم (هرچه دورتر بهتر)، تخته (هرچه نزدیک‌تر بهتر)، در ورودی و ... موقعیت نسبی شما محسوب می‌شه و اگر هر کدوم از این‌ها پایه‌ها بشه موقعیت نسبی شما هم عوض می‌شه.

تعریف

موقعیت نسبی

محل قرارگیری هر مکان نسبت به پدیده‌های طبیعی یا انسانی پیرامون خود، موقعیت نسبی آن مکان نامیده می‌شود.

موقعیت نسبی ایران

نقشه زیر رو نگاه کنید:

نقشه جنوب غربی آسیا

■ شکل امروزی آن‌ها مربوط به اواخر دوران سوم زمین‌شناسی (سنوزوئیک) است.

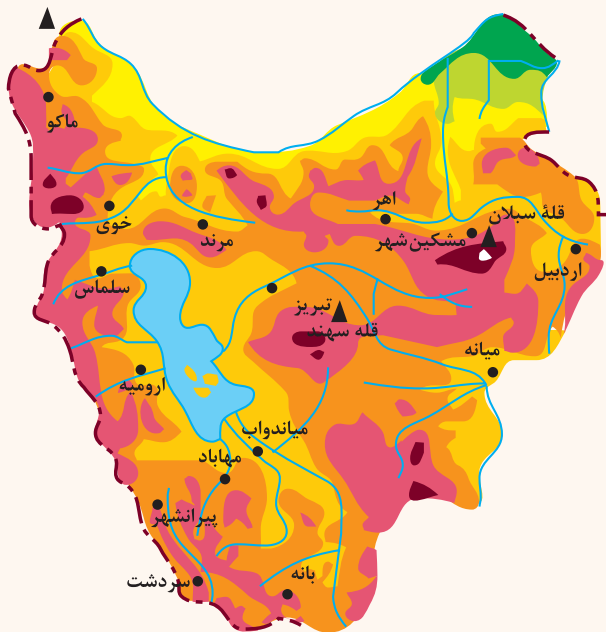
۱- منطقه کوهستانی شمال کشور

الف) منطقه کوهستانی آذربایجان

■ رشته‌کوه ارسباران (قره‌باغ) در شمال و رشته‌کوه مرزی ایران و ترکیه (آارات)، شمال و غرب این منطقه را در بر گرفته‌اند.

■ دو توده کوهستانی مهم دیگر در این منطقه ← **سهند و سبلان** که در اثر فوران آتشفشان شکل گرفته‌اند.

نقشه زیر، پراکنندگی‌های منطقه کوهستانی آذربایجان رو به‌تر بهمون نشون میده:

نقشه پراکنندگی ناهمواری‌های منطقه کوهستانی آذربایجان

تصویر ماهواره‌ای رشته‌کوه آارات

ب) منطقه کوهستانی تالش

■ جهت شمالی - جنوبی

■ جداکننده منطقه آذربایجان از کناره‌های خزر

■ شیب عمومی به سمت دریای خزر بیشتر از منطقه آذربایجان است و آب‌های جاری از آن‌ها با سرعت به دریای خزر وارد می‌شوند.

■ مهم‌ترین قله این کوهستان ← آغ‌داغ

ج) منطقه کوهستانی البرز

■ از تنگه منجیل شروع شده و در امتداد غربی - شرقی تا کوه‌های شاه‌کوه در نزدیکی شاهرود و تنگه خوش‌بیلاق ادامه دارند.

■ دامنه کوه‌های البرز معمولاً به سمت شمال و یا جنوب است و در آن

■ طی دوره کوتاه‌تر ناهمواری‌های ایران شکل نهایی یافته‌اند و پس از آن تحت تأثیر عوامل فرسایش تغییر شکل می‌یابند. عوامل فرسایش مثل آب‌های روان، باد و اختلاف دما به همراه عملکرد انسان، موجب تغییر شکل ناهمواری‌های ایران شده است.

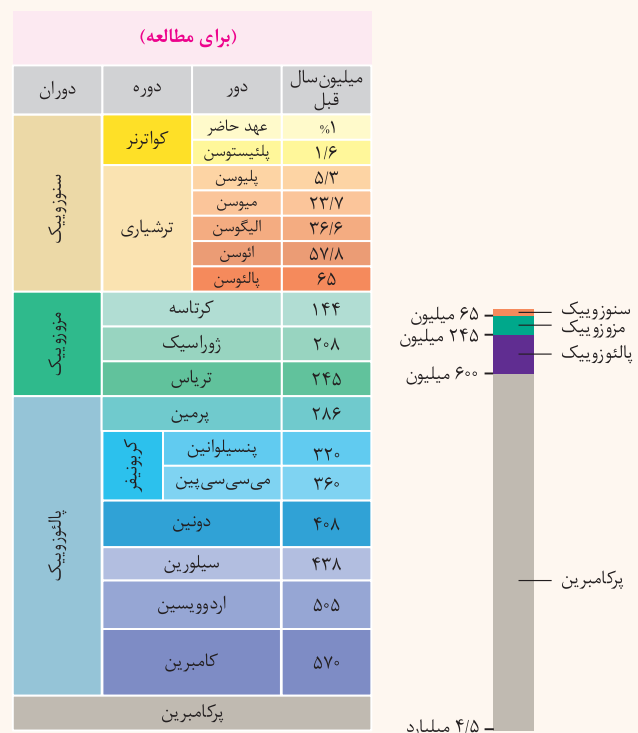
یه نگاه سریع به مطالب بالا:

پدید آمدن ناهمواری‌ها ← دوران اول تا سوم زمین‌شناسی

شکل امروزی ← اواخر دوران سوم زمین‌شناسی (سنوزوئیک)

شکل نهایی ← دوره کوتاه‌تر

نکته: دوره کوتاه‌تر به دوره انتهایی زمان‌های زمین‌شناسی گفته می‌شود که تقریباً ۲/۵ میلیون سال اخیر را در بر می‌گیرد و طی آن، دوره‌های یخچالی و بین یخچالی، دوره‌های بارانی و خشک به وقوع پیوسته و آثار زیادی بر ناهمواری‌ها بر جای گذاشته است. گسترش زندگی انسان و شهرنشینی هم باعث تغییرات زیادی در ناهمواری‌ها طی این دوره شده است.

ویژگی‌های دوران‌های مختلف زمین‌شناسی

تقسیمات ناهمواری‌های ایران

دو تقسیم‌بندی برای ناهمواری‌های ایران داریم: **سرزمین‌های کوهستانی** که اغلب بیش از هزار متر از سطح دریاهای آزاد ارتفاع دارند و **سرزمین‌های هموار** که شامل دشت‌ها و جلگه‌های کم ارتفاع در نواحی داخلی یا سواحل دریاهای هستند.

۱: سرزمین‌های کوهستان

با توجه به ۱- تاریخچه زمین‌شناسی ۲- تحولات ناهمواری‌ها و ۳- شکل و پراکنندگی، کوهستان‌های ایران را به این صورت تقسیم‌بندی می‌کنیم:

سوم: «سودانی»

■ در ماه‌های سرد سال گاهی وارد کشور می‌شود.

■ دریای سرخ را به همراه دارد.

■ موجب بارندگی در کشور می‌شود.

چهارم: «گرم و خشک»

■ در دوره گرمای وارد کشور می‌شود.

■ هوای گرم را از عربستان به ایران منتقل می‌کند.

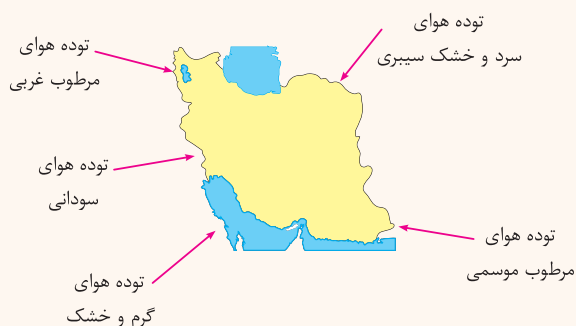
■ موجب افزایش شدید دما می‌شود.

پنجم: «مرطوب موسمی»

■ برخی سال‌ها در دوره گرمای وارد کشور می‌شود.

■ از اقیانوس هند به ایران نفوذ می‌کند.

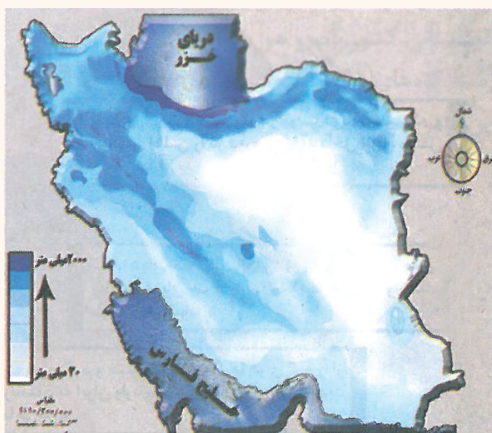
■ موجب باران‌های سیلابی در جنوب شرق کشور می‌شود.

توده‌های هوا که در طول سال وارد کشور می‌شوند

انواع آب و هوا در ایران

مهم‌ترین داده‌های هواشناسی عبارتند از: ۱- دما ۲- بارش ۳- فشار هوا. داده‌های هواشناسی در ایستگاه‌های هواشناسی سینوپتیک (هم‌دیدبانی) (لااقل معارزش رو ساده‌تر می‌گفتند!) در نقاط مختلف کشور، هم‌زمان با دستگاه‌هایی مثل دماسنج، باران‌سنج و فشارسنج اندازه‌گیری می‌شوند. این داده‌ها در رایانه ذخیره می‌شوند و سپس با تجزیه و تحلیل توسط اقلیم‌شناسان، نتیجه کار به صورت انواع نقشه با موضوعات مختلف نمایش داده می‌شود. با توجه به نقشه‌ها:

پراکندگی میانگین بارش سالانه کشور

نکته: با افزایش هر ۱۰۰۰ متر ارتفاع به‌طور میانگین دمای هوا حدود ۶ درجه

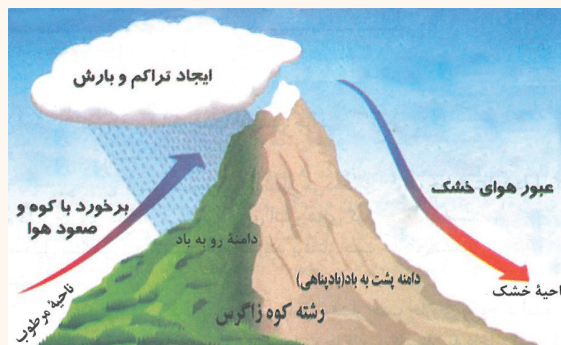
سانتی‌گراد کاهش می‌یابد.

■ جهت رشته کوه‌های بلند (مانند البرز و زاگرس) در پراکندگی جغرافیایی

بارش کشور مؤثر است **بنابراین بارش‌های بیشتری در دامنه‌های شمالی**

البرز و دامنه‌های غربی زاگرس مشاهده می‌کنیم.

به تصویر زیر توجه کنید:

تفاوت چشم‌انداز دامنه‌های شرقی و غربی زاگرس

■ این شکل تفاوت دما و بارش را در دامنه‌های شرقی و غربی زاگرس نشان می‌دهد.

وقتی **هوای مرطوب دریای مدیترانه** به سمت کشور ما حرکت می‌کند، در ارتفاعات غربی زاگرس به شکل باران فرو می‌ریزد و همین ارتفاعات مانع عبور هوای مرطوب به سمت شرقی و داخلی می‌شوند؛ بنابراین زاگرس غربی پر باران و سرسبز است و زاگرس شرقی خشک.

نتیجه: میزان بارش در کشور از غرب به شرق کاهش می‌یابد و دما افزایش می‌یابد. در ناحیه البرز نیز، دامنه‌های شمالی سرسبز و پر باران و دامنه‌های جنوبی، خشک می‌باشد.

۳- ورود توده‌های هوا به کشور

توده هوا ← **حجم بزرگی از هوا** که ویژگی فیزیکی آن به خصوص از نظر دما و رطوبت، در سطح افقی در **صدها کیلومتر تقریباً همسان** باشد.

در طول سال پنج نوع توده هوا وارد کشور ما می‌شود و آب و هوای ایران را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد:

اول: «سرد و خشک سیبری»

■ در دوره سرما وارد می‌شود.

■ موجب سردی و خشکی هوا در زمستان می‌شود.

■ موجب بارش در سواحل خزر می‌شود.

دوم: «مرطوب غربی»

■ در دوره سرما وارد می‌شود.

■ رطوبت دریای مدیترانه و اقیانوس اطلس را به همراه دارد.

■ مهم‌ترین عامل ریزش برف و باران در کشور است.

■ از منابع مهم تأمین آب در کشور می‌باشد.

نیم‌نگاه

هوا: حالت آبی و زودگذر (کوتاه‌مدت) جو
آب و هوا: مجموعه عناصر جوی غالب در درازمدت در یک منطقه

عرض جغرافیایی
موقعیت جغرافیایی
قرار گرفتن در کمربند پرفشار جنب حاره‌ای
نزدیکی به دریاها و دوری از آن و منابع رطوبتی
علل گوناگونی
آب و هوای ایران
میزان ارتفاع و جهت کوهستان‌ها
ورود توده‌های هوا به کشور

نام توده هوا	جهت نفوذ به کشور	زمان ورود به کشور	منشأ	اثر آب و هوایی
سرد و خشک سیبری	شمال و شمال شرقی	دوره سرما	سیبری	- سردی و خشکی هوا در زمستان - بارش در سواحل خزر
مرطوب غربی	غرب	دوره سرما	اقیانوس اطلس و دریای مدیترانه	ریزش برف و باران
سودانی	جنوب غربی	ماه‌های سرد سال	دریای سرخ	بارندگی
گرم و خشک	جنوب	دوره گرم	عربستان	افزایش شدید دما
مرطوب موسمی	جنوب شرقی	برخی سال‌ها در دوره گرم	اقیانوس هند	باران‌های سیلابی

انواع آب و هوای ایران:

عامل پرفشار جنب حاره‌ای، مانند: بیابان لوت
جهت رشته‌کوه‌های بلند البرز و زاگرس، مانند: بیابان دشت کویر
دور بودن از دریاها و منابع رطوبتی، مانند: بیابان طبرستان

علل ایجاد
بیابان‌ها در ایران

نوع کشاورزی
گردشگری
معماری
آب و هوا بر موارد
مقابل تأثیرگذار
است:
نوع لباس پوشیدن
انتخاب نوع مسکن

مشکلات محیط زیستی ناشی
از تغییر وضعیت آب و هوایی
وارونگی دما
بحران ریزگردها

آب و هوا	ویژگی‌ها
گرم و خشک	۱- بارندگی ↓ و خشکی هوا ۲- اختلاف شدید دما ۳- فقر پوشش گیاهی ۴- تبخیر و تعرق زیاد
کوهستانی	۱- بارندگی ↑ و دما ↓ با افزایش ارتفاع ۲- میانگین دما ↓ ۳- بارندگی اغلب به صورت برف
گرم و شرجی	۱- بارندگی ↓ ۲- رطوبت نسبی ↑ ۳- میانگین دمای بالای سالیانه
معتدل خزری	۱- بارندگی ↑ ۲- اعتدال دما در طول سال ۳- پوشش گیاهی غنی

۱۰- تصویر روبه‌رو ..... را در استان ..... نشان می‌دهد.

- (۱) تخت سلیمان - آذربایجان
- (۲) اشتران‌کوه - لرستان
- (۳) تخت سلیمان - لرستان
- (۴) اشتران‌کوه - آذربایجان

۱۱- آب و هوا به چه معناست و کدام عامل در برنامه‌های توسعه هر منطقه مؤثر است؟

- (۱) مجموعه عناصر جوی غالب در یک منطقه در درازمدت - تصاویر ماهواره‌ای پی‌درپی
- (۲) حالت آبی، زودگذر و کوتاه مدت جو - طول و عرض جغرافیایی
- (۳) مجموعه عناصر جوی غالب در یک منطقه در درازمدت - توجه به آب و هوا
- (۴) حالت آبی، زودگذر و کوتاه مدت جو - جهت کوهستان‌ها

۱۲- وضع هوا در کوتاه‌مدت به وسیله شناسایی ..... در هواشناسی پیش‌بینی می‌شود و «.....» مثالی برای «آب و هوا» می‌باشد.

- (۱) عناصر به‌وجود آورنده هوا - دمای یاسوج در ۲۶ فروردین ۱۳۹۴ ساعت ۸ صبح، ۱۳ درجه سانتی‌گراد است
- (۲) آب و هوای هر منطقه - آب و هوای استان خراسان جنوبی گرم و خشک است
- (۳) آب و هوای هر منطقه - دمای یاسوج در ۲۶ فروردین ۱۳۹۴ ساعت ۸ صبح، ۱۳ درجه سانتی‌گراد است
- (۴) عناصر به‌وجود آورنده هوا - آب و هوای استان خراسان جنوبی گرم و خشک است

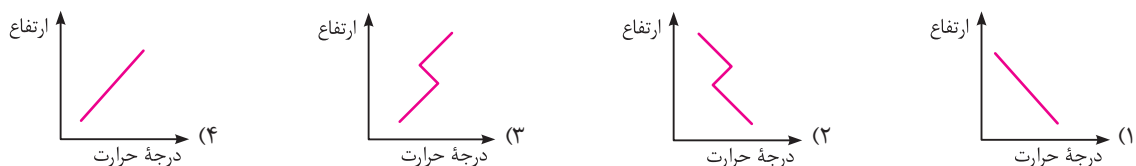
۱۳- تصویر روبه‌رو کدام ناحیه را نشان می‌دهد و کدام عبارت درباره آن صحیح است؟

- (۱) بیابان لوت - در جنوب شرق ایران قرار دارد.
- (۲) دشت کویر - در نواحی مرکزی ایران ایجاد شده است.
- (۳) بیابان لوت - مساحت آن ۶۰ هزار کیلومتر مربع می‌باشد.
- (۴) دشت کویر - بخش بزرگی از آن، بیابان واقعی است.

۱۴- در ایران معماری‌های گوناگونی به چشم می‌خورد؛ زیرا .....

- (۱) آب و هوای متنوعی در کشور وجود دارد.
- (۲) کشور در کمربند خشک و بیابانی زمین واقع است.
- (۳) پوشش گیاهی در نقاط مختلف کشور وجود دارد.
- (۴) کشور از منابع رطوبتی و دریاها دور است.

۱۵- کدام یک از نمودارهای زیر «حالت وارونگی دما» را نشان می‌دهد؟

۱۶- کدام یک از موارد زیر، از علل ایجاد بیابان در کشور نمی‌باشد؟

- (۱) دور بودن از دریاها و منابع رطوبتی
- (۲) جهت رشته‌کوه‌های بلند زاگرس و البرز
- (۳) ورود توده‌های هوا به کشور
- (۴) عامل پر فشار جنب حاره‌ای

۱۷- نمی‌توان گفت که دشت کویر .....

- (۱) بخش بزرگی از آن، بیابان واقعی است.
- (۲) مساحت ۶۰ هزار کیلومتر مربعی دارد.
- (۳) نمکزارهای پف کرده‌ای دارد که عامل ایجاد آن، تبخیر شدید است.
- (۴) در جنوب شرقی ایران قرار دارد.

۱۸- ویژگی‌های آب و هوای گرم و شرجی در کدام یک از موارد زیر، ذکر شده است؟

(الف) پوشش گیاهی غنی	(ب) میانگین دمای بالای سالیانه	(ج) بارندگی به صورت برف
(د) رطوبت نسبی بالا	(ه) اعتدال دما در طول سال	(و) بارندگی اندک
(۱) (د)، (ب)، (و)	(۲) (ه)، (ب)	(۳) (ج)، (د)
		(۴) (الف)، (و)، (د)

۱۹- کدام یک از گزینه‌های زیر، در مورد پدیده «وارونگی دما» نادرست است؟

- (۱) آلودگی هوا به طرف بالا صعود می‌کند.
- (۲) هوای سرد و سنگین در سطح زمین قرار می‌گیرد.
- (۳) جابه‌جایی هوا صورت نمی‌گیرد.
- (۴) با افزایش ارتفاع، دمای هوا به‌طور ناگهانی افزایش می‌یابد.

۵۴- هر یک از شهرهای زیر به ترتیب دارای کدام نوع آب و هوا می‌باشند؟

«سمنان - زنجان - زاهدان - بجنورد»

- (۱) گرم و شرجی - گرم و خشک - گرم و شرجی - کوهستانی
 (۲) گرم و خشک - کوهستانی - گرم و خشک - کوهستانی
 (۳) گرم و خشک - معتدل خزری - گرم و شرجی - گرم و خشک
 (۴) کوهستانی - کوهستانی - گرم و خشک - گرم و خشک

۵۵- از میان شهرهای «بیرجند، قم، سنندج و گرگان» کدام یک نوع یکسانی از آب و هوا را دارند؟

- (۱) سنندج، بیرجند (۲) گرگان، بیرجند، سنندج (۳) قم، بیرجند (۴) بیرجند، قم، سنندج

۵۶- «میانگین دمای پایین» و «پوشش گیاهی غنی» به ترتیب از ویژگی‌های کدام ناحیه آب و هوایی هستند؟

- (۱) کوهستانی - معتدل خزری (۲) معتدل خزری - کوهستانی (۳) کوهستانی - گرم و شرجی (۴) معتدل خزری - گرم و خشک

۵۷- در دشت‌های داخلی به علت ..... آب و هوا گرم‌تر است و ..... ویژگی مشترک ناحیه گرم و خشک و گرم و شرجی می‌باشد.

- (۱) بارش کم - پوشش گیاهی فقیر (۲) اختلاف زیاد دما - بارش کم
 (۳) ارتفاع کم‌تر - بارش کم (۴) رطوبت نسبی بالا - پوشش گیاهی فقیر

۵۸- کدام یک از ویژگی‌های زیر، مربوط به ناحیه «گرم و خشک» می‌باشد؟

الف) میانگین دمای پایین (ب) خشکی هوا (ج) فقر پوشش گیاهی

د) اعتدال دما در طول سال (ه) کاهش دما و افزایش ارتفاع (و) بارندگی اندک

- (۱) (د)، (ج) (۲) (الف)، (ه)، (د) (۳) (و)، (ه) (۴) (ب)، (ج)، (و)

۵۹- هر یک از ویژگی‌های زیر مربوط به کدام ناحیه آب و هوایی می‌باشد؟

«رطوبت نسبی بالا - بارندگی اغلب به صورت برف - میانگین دمای بالای سالیانه»

- (۱) گرم و خشک - کوهستانی - گرم و خشک (۲) گرم و شرجی - کوهستانی - گرم و شرجی
 (۳) کوهستانی - معتدل خزری - گرم و شرجی (۴) گرم و شرجی - معتدل خزری - گرم و خشک

۶۰- کدام یک از عبارات زیر نادرست است؟

(۱) بیابان‌های گرم ساحلی و بیابان‌های گرم با زمستان‌های سرد، از بیابان‌های موجود در ایران هستند.

(۲) در مناطق جنوبی و غربی کشور بیابان دیده نمی‌شود.

(۳) در مناطق شرقی کشور، بیابان‌های گرم با زمستان‌های ملایم دیده می‌شود.

(۴) بارندگی کم و نامنظم و کمبود پوشش گیاهی از ویژگی‌های اصلی مناطق خشک و بیابانی است.

۶۱- مهم‌ترین عامل ایجاد نواحی خشک و بیابانی در جنوب کشور کدام است و کدام بیابان در اثر این عامل ایجاد شده است؟

- (۱) پر فشار جنب حاره‌ای - لوت (۲) جهت رشته‌کوه‌های بلند - طبس
 (۳) جهت رشته‌کوه‌های بلند - لوت (۴) پر فشار جنب حاره‌ای - طبس

۶۲- مرکز ..... از طریق ..... باعث کاهش باران و ایجاد بیابان‌ها در کشور می‌شود.

- (۱) کم فشار - جلوگیری از صعود هوای مرطوب (۲) کم فشار - صعود هوای مرطوب
 (۳) پر فشار - جلوگیری از صعود هوای مرطوب (۴) پر فشار - صعود هوای مرطوب

۶۳- دشت لوت نمونه‌ای از بیابان ..... و دشت کویر نمونه‌ای از بیابان ..... است.

- (۱) گرم با زمستان‌های سرد - گرم ساحلی (۲) گرم با زمستان‌های سرد
 (۳) گرم ساحلی - گرم با زمستان‌های ملایم (۴) گرم با زمستان‌های ملایم - گرم با زمستان‌های سرد

۶۴- کدام یک از عبارات زیر، در ارتباط با «جهت رشته‌کوه‌های بلند البرز و زاگرس» از عوامل ایجاد بیابان، صحیح است؟

(۱) کوهستان‌های البرز و زاگرس سدی در مقابل عبور توده‌های هوای مرطوب به نواحی غربی کشور هستند.

(۲) این رشته‌کوه‌ها با جذب رطوبت وضعیت آب و هوایی را در نیمه شرقی مناسب کرده‌اند.

(۳) بیابان طبس، مثالی برای این عامل در ایجاد بیابان‌ها در ایران می‌باشد.

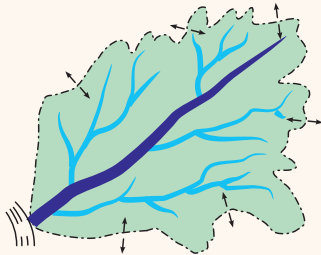
(۴) به دلیل وجود این رشته‌کوه‌ها، نواحی داخلی کشورمان بارش بسیار کمی دارد.

حوضه آبریز

تعریف

حوضه آبریز

محدوده‌ای که با توجه به شکل زمین و شیب ناهمواری‌ها، آب‌های جاری را به سوی پایین‌ترین نقطه آن هدایت می‌کند.

مدل حوضه آبریز

انواع حوضه آبریز

۱- حوضه آبریز خارجی

به حوضه رودهایی گفته می‌شود که آب آن‌ها به دریاهای اطراف کشور می‌ریزد اما در طول مسیر، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

مثال: حوضه آبریز خلیج فارس و دریای عمان

۲- حوضه آبریز داخلی

به حوضه رودهایی گفته می‌شود که تمام آب آن‌ها در کشور جریان دارد و وارد دریاچه‌های داخلی می‌شود.

مثال: حوضه آبریز فلات مرکزی

نقشه حوضه‌های آبریز ایران

دریاها و دریاچه‌های ایران

در شمال کشورمان دریای خزر و در جنوب آن خلیج فارس و دریای عمان قرار دارد که از نظر این که ما را به سایر نقاط جهان متصل می‌کنند، اهمیت زیادی دارند.

مثلاً: ما در جنوب کشور از طریق دریای عمان با اقیانوس هند ارتباط داریم و در شمال، دریای خزر از طریق راه دن - ولگا به دریای سیاه ارتباط پیدا کرده است.

۲ با توجه به ناهمواری‌ها و جهت آن‌ها، هر چه از غرب به سمت شرق کشور برویم، مقدار آب رودها کمتر می‌شود.

۳ رودهایی که از کوهستان‌های بلند و برفگیر نشأت می‌گیرند، دائمی هستند. اگر این رودها در نواحی مرطوب جریان پیدا کنند، مقدار آب آن‌ها بیشتر خواهد بود.

۴ رودهای مناطق نسبتاً خشک بیشتر طغیانی، تصادفی و اتفاقی (به صورت همین الان یهوئی!) هستند و مقدار آب آن‌ها در سال‌های مختلف متفاوت است.

کانون‌های آبریز

تعریف

کانون‌های آبریز

مکان‌هایی که در مناطق کوهستانی، آب بخش‌هایی از رودها را تأمین می‌کنند.

محل قرارگیری ← در حد فاصل حوضه‌های آبریز وجود دارند و بر خط تقسیم آب‌های محلی منطبق هستند.

گاهی آب کانون‌های آبریز وارد چند حوضه آبریز نزدیک خود می‌شود **بنابراین** رودهایی که از کانون‌های آبریز سرچشمه می‌گیرند ممکن است در جهات مختلف جریان یابند.

نکته: خط تقسیم آب خطی است که یک حوضه آبریز را از حوضه آبریز مجاور آن جدا می‌کند.

انواع کانون‌های آبریز

سه نوع کانون آبریز داریم:

۱- کانون‌های دائمی:

کانون‌های آبریزی که بیش از ۵۰۰ میلی‌متر بارش داشته باشند و حداقل در ۸ ماه از سال این بارش‌ها اتفاق بیفتد.

۲- کانون‌های فصلی:

کانون‌های آبریزی که در فصول سرد سال و بدون توجه به میزان بارش و زمان آن، ذخیره برف خود را تا ابتدای ماه‌های گرم سال حفظ کنند.

۳- کانون‌های اتفاقی:

کانون‌های آبریز موقتی در کوهستان‌های نزدیک به مناطق گرم و خشک، گاهی بر اثر بارش‌های کوتاه و اتفاقی، شکل می‌گیرند.

انواع کانون‌های آبریز کشور

۹- در کوهستان‌های نزدیک به مناطق ..... که گاهی بارش‌های کوتاه و موقتی رخ می‌دهد، کانون‌های ..... شکل می‌گیرد.

(۱) گرم و خشک - اتفاقی

(۲) مرطوب - فصلی

(۳) مرطوب - موقت

(۴) گرم و خشک - دائمی

۱۰- به محدوده‌ای که با توجه به شکل زمین و ..... آب‌های جاری را به‌سوی پایین‌ترین نقطه آن هدایت کند ..... می‌گویند.

(۱) جنس ناهمواری‌ها - کانون آبگیر

(۲) شیب ناهمواری‌ها - حوضه آبریز

(۳) جنس ناهمواری‌ها - حوضه آبریز

(۴) شیب ناهمواری‌ها - کانون آبگیر

۱۱- تصویر روبه‌رو ..... را نشان می‌دهد که تعریف آن به‌این صورت است .....

(۱) حوضه آبریز - محدوده‌ای که آب‌های جاری را به‌سوی پایین‌ترین نقطه آن هدایت می‌کند.

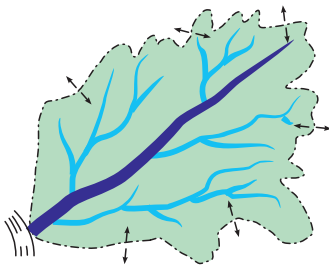
(۲) کانون آبگیر - مکان‌هایی که آب بخش‌هایی از رودها را تأمین می‌کنند.

(۳) کانون اتفاقی - کانون موقت در کوهستان‌های نزدیک به مناطق گرم و خشک که گاهی بارش کوتاه در

آن رخ می‌دهد.

(۴) کانون فصلی - کانون آبگیر که در فصول سرد سال ذخیره برف خود را بدون توجه به بارش و زمان آن

تا ماه‌های گرم حفظ می‌کند.

۱۲- کدام‌یک از گزینه‌های زیر در ارتباط با «حوضه آبریز داخلی» نادرست است؟

(۱) آب در حوضه آبریز داخلی، وارد دریاچه‌های داخلی می‌شود.

(۲) حوضه آبریز داخلی یعنی رودهایی که آب آن‌ها از دریاهای کشورهای همسایه به کشور می‌ریزد.

(۳) حوضه آبریز فلات مرکزی جزء حوضه‌های آبریز داخلی محسوب می‌شود.

(۴) حوضه آبریز داخلی یعنی رودهایی که تمام آب آن‌ها در کشور جریان دارد.

۱۳- در جنوب کشور از طریق دریای ..... با اقیانوس هند ارتباط داریم و در شمال، دریای خزر از طریق راه دن - ولگا به دریای .....

ارتباط پیدا کرده است.

(۱) عمان - مدیترانه

(۲) خلیج فارس - سیاه

(۳) عمان - سیاه

(۴) خلیج فارس - مدیترانه

۱۴- کدام‌یک از عبارات زیر، در ارتباط با «دریای خزر» نادرست است؟

(الف) دریای خزر از بقایای دریای عظیم تتیس است که بخش اعظم نیمکره جنوبی را پوشانیده بود.

(ب) از نام‌های دیگر آن می‌توان به قزوين، هیرکانی و چیچست اشاره کرد.

(ج) طول این دریا حدود ۱۲۰۰ کیلومتر و عرض متوسط آن ۳۰۰ کیلومتر است.

(د) طولانی‌ترین رودهایی که به این دریا می‌ریزند، ولگا در شمال و سفیدرود در غرب است.

(ه) عمیق‌ترین بخش دریای خزر، بخش شمالی آن است.

(۱) (ب)، (ج) (۲) (ه)، (الف)، (ب)، (د) (۳) (د)، (ج)، (الف) (۴) (ج)، (ب)، (ه)

۱۵- کدام رودها به ترتیب از «شمال، غرب و شرق» به دریای خزر می‌ریزند؟

(۱) اورال - کورا - اترک (۲) هراز - سفیدرود - ارس (۳) ولگا - هراز - گرگان (۴) کورا - اترک - سفیدرود

۱۶- صحیح یا غلط بودن عبارات زیر را مشخص کنید.

(الف) خزر پهنة آبی بزرگی است که در امتداد شمال به جنوب کشیده شده است.

(ب) به دلیل اهمیت خزر برای کشورهای مجاور آن، بر آن نام دریا را نهاده‌اند.

(ج) رود کورا و ارس از سمت شرق به دریای خزر می‌ریزند.

(د) دریای خزر از دو چاله تشکیل شده است و دنباله رشته‌کوه‌های قفقاز آن را به دو بخش تقسیم کرده است.

(۱) ص - غ - ص - غ (۲) ص - ص - غ - غ (۳) غ - ص - غ - ص (۴) ص - غ - ص - غ

۱۷- انواع ماهیان خاویاری در دریای ..... زندگی می‌کنند و نام دریای خزر در نقشه‌های خارجی ..... می‌باشد.

(۱) خزر - کاسپین (۲) خلیج فارس - هیرکانی (۳) خزر - هیرکانی (۴) خلیج فارس کاسپین

نرخ رشد جمعیت ایران در سال ۱۳۹۲، ۱/۳۷ درصد می‌باشد.

بررسی قسمت دوم گزینه‌ها:

۱) نیجر ← ۳/۵ درصد

۲) چین ← ۰/۷ درصد

۳) آلمان ← > ۰/۷ درصد

۲ با توجه به نقشه تقسیم نواحی بر حسب صنایع، نواحی شمال غربی، جنوب البرز، غرب و مرکز کشور جمعیت متمرکزتری را داراست.

نرخ رشد جمعیت در فرانسه ← > ۱

۱ طبق نقشه پراکندگی رودهای ایران، در نواحی شمالی، شمال غربی و غرب کشور، که دارای رودهای دائمی است، تراکم جمعیت بیشتری حاکم است.

۲ سرشماری عمومی نفوس و مسکن معمولاً هر ۱۰ سال یکبار انجام می‌شود (نمودار جمعیت ایران تو صفحه ۶۲ کتاب درسی اینو نشون میده ها!) طبق آخرین آمار سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۲ جمعیت ایران ۷۷,۱۸۹,۶۶۹ نفر است.

۲ اندازه‌گیری رشد طبیعی جمعیت از کم کردن میزان مولید و مرگ و میر یک سال از هم و تقسیم آن بر تعداد کل جمعیت همان سال و بیان آن به درصد به دست می‌آید.

$$\times 100 = \frac{\text{میزان مرگ و میر} - \text{میزان مولید}}{\text{کل جمعیت همان سال}} = \text{رشد طبیعی جمعیت}$$

۱ میزان رشد طبیعی کشورها به درصد:

> ۰	آلمان
> ۱	فرانسه
۰/۷	چین
۱/۳۷	ایران
۱/۵	مکزیک
۲	پاکستان
۳/۵	نیجر
۴	لیبی

$$\times 100 = \frac{\text{میزان مرگ و میر} - \text{میزان مولید}}{\text{کل جمعیت همان سال}} = \text{رشد طبیعی جمعیت}$$

$$= \frac{۲,۸۰۰,۰۰۰ - ۶۸۰,۹۹۰}{۶۵,۱۷۰,۱۱۱} \approx ۰/۰۳ \Rightarrow ۰/۰۳ \times ۱۰۰ = ۳ \text{ درصد}$$

۴ نرخ رشد طبیعی جمعیت در آلمان منفی (کمتر از صفر) است. مقصد مهاجران سیستانی که به دلیل خشک شدن منابع آب منطقه صورت گرفته بود، سرزمین گرگان بود.

۱ طبق سرشماری که در سال ۱۳۶۵ در شهر آبادان انجام گرفته، جمعیت این کشور به دلیل جنگ تحمیلی به شدت کاهش یافته بود.

۳ هرم سنی داده شده متعلق به کشور دانمارک است که در آن کاهش

مولید و در نتیجه کاهش فعالان اقتصادی جمعیت به سوی پیری پیش می‌رود.

۲ بررسی عبارات نادرست:

الف) با توجه به هرم سنی جمعیت در کشور اندونزی که دارای قاعده پهنی است، با جوانی جمعیت در این کشور روبه‌رو هستیم.

ج) قانون ۷۰ زمان دو برابر شدن جمعیت را در کشورها نشان می‌دهد.

د) جغرافی دانان معتقدند که نقشه پراکندگی جمعیت پیوسته در حال تغییر است.

ه) اطلاع از میزان رشد جمعیت پایه محاسبه فرمول دو برابر شدن جمعیت است.

$$\times 100 = \frac{\text{میزان مرگ و میر} - \text{میزان مولید}}{\text{کل جمعیت همان سال}} = \text{رشد طبیعی جمعیت}$$

$$۲ = \frac{۱,۶۴۰,۱۳۲ - ۶۴,۲۵۰}{x}$$

$$\Rightarrow 2x = ۱,۵۷۵,۸۸۲ \Rightarrow x = ۷۸۷,۹۴۱ \text{ نفر}$$

$$\text{درصد } ۱۷/۱ = \frac{۱,۲۲۳,۱۵۰ - ۶۲۵,۲۴۶}{۳,۴۸۲,۷۲۳} \times ۱۰۰ = \text{رشد طبیعی جمعیت (الف)}$$

$$\text{نرخ رشد جمعیت } ۷\% = \frac{\text{مدت زمان دو برابر شدن جمعیت (ب)}}{\text{کل جمعیت همان سال}}$$

$$= \frac{۷\%}{۱۷/۱} = ۴/۰۹ \approx ۴ \text{ سال}$$

$$\text{درصد } -۶/۱ = \frac{۹۴۲,۷۷۶ - ۱,۲۱۱,۰۰۰}{۴,۳۳۳,۱۷۲} \times ۱۰۰ = \text{رشد طبیعی جمعیت}$$

با توجه به اینکه نرخ مرگ و میر در کشور A بالاتر از نرخ مولید است، نرخ رشد طبیعی جمعیت نیز منفی شده است.

۴ نرخ مطلق جمعیت برابر است با:

$$\text{درصد } -۲۳/۱ = \frac{(۵۲۳,۲۴۱ + ۲۰۲,۱۳۱) - (۱,۲۴۴,۰۰۰ + ۴۱۱,۱۳۷)}{۴,۰۱۰,۳۲۰} \times ۱۰۰ = \text{نرخ مطلق جمعیت}$$

با توجه به این که میزان خروج افراد برای مهاجرت از کشور بیشتر از ورود مهاجران است **بنا بر این** این کشور، کشوری مهاجر فرست است.

۲ برای به دست آوردن مدت زمان دو برابر شدن جمعیت، باید نرخ رشد جمعیت را ابتدا به دست آوریم:

$$\text{درصد } ۶/۷ = \frac{۴۳۲,۷۲۱ - ۳۵۲,۷۴۱}{۱,۱۸۰,۰۰۰} \times ۱۰۰ = \text{نرخ رشد طبیعی جمعیت}$$

$$\text{نرخ رشد جمعیت } ۷\% = \frac{\text{مدت زمان دو برابر شدن جمعیت}}{\text{کل جمعیت}}$$

$$= \frac{۷\%}{۶/۷} = ۱۰/۴۴ \approx ۱۰/۵ \text{ سال}$$

دقت کنید که به بعضی داده‌های مسئله (میزان ورود و خروج مهاجران) در حل آن، احتیاجی نداشتیم!

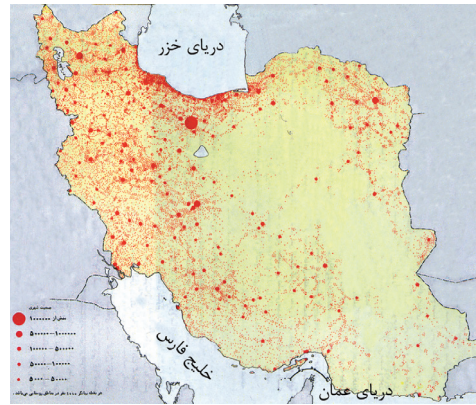
$$\times 100 = \frac{\text{مهاجران خارج شده} + \text{میزان مرگ و میر} - (\text{مهاجران وارد شده} + \text{میزان مولید})}{\text{کل جمعیت}} = \text{رشد مطلق جمعیت}$$

$$\text{درصد } ۳۲/۶ = \frac{(۲,۰۲۰,۰۰۰ + ۴۱۲,۱۱۰) - (۶۳۰,۳۴۵ + ۱۸۲,۱۳۰)}{۴,۹۵۴,۰۰۰} \times ۱۰۰ = \text{رشد مطلق جمعیت}$$

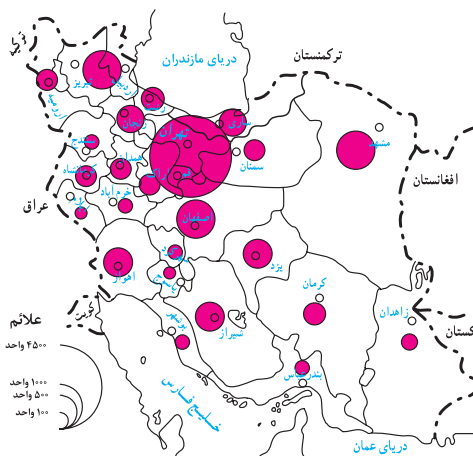
درس هفتم

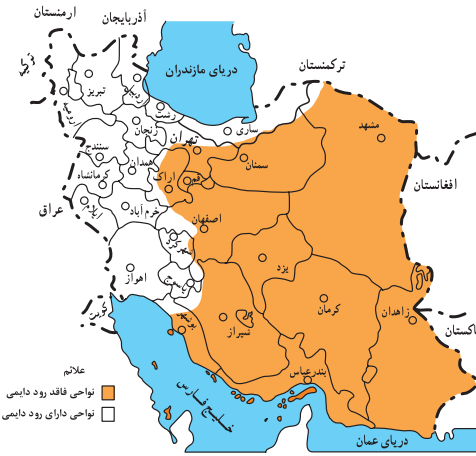
نقشهٔ تاهمواری‌های ایران

نقشهٔ پراکندگی جمعیت در ایران

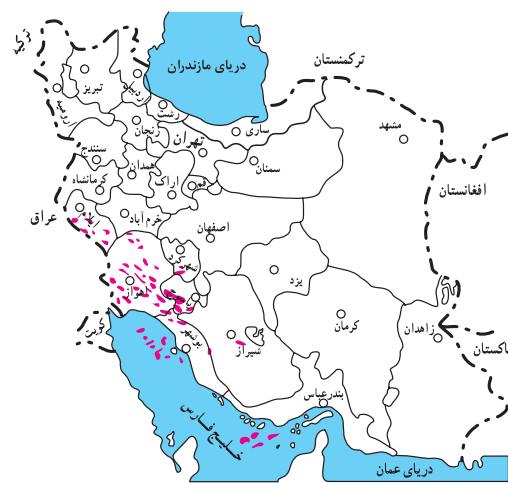
تقسیم نواحی برحسب صنایع

تقسیم نواحی برحسب رودهای دائمی و موقت

مسیرهای عمدهٔ مهاجرت طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰

تقسیم نواحی برحسب منابع نفتی